

Peyami Safa'nın Eserlerinde Güzel Sanatlar

İsmail KARACA*

ÖZ

Peyami Safa, Türk düşünce, kültür ve sanat hayatının en önemli şahsiyetlerinden biridir. Türk edebiyatına damga vuran önemli romanlarının dışında bilgi ve kültür birikimiyle Türk fikir hayatında önemli bir yere sahiptir. Yazar, romanlarının dışında yazılarında, sohbet ve röportajlarında roman, edebiyat, kültür, güzel sanatlar gibi pek çok konudaki düşüncelerini ortaya koymuştur. Biz de bildirimizde romanlarından, yazılarından, röportajlarından hareketle "Peyami Safa'nın Eserlerinde Güzel Sanatlar"ı göstermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Peyami Safa, resim, musiki, mimari, güzel sanatlar.

ABSTRACT

Fine Arts in the Works of Peyami Safa

Peyami Safa is one of the most important figures of Turkish intellectual, cultural and artistic lives. Together with his important novels in Turkish literature, he has an important place in Turkish intellectual life with his knowledge and cultural capacity. Apart from novels, he proved his thoughts in fiction, literature, culture and fine arts in his articles, conversations and interviews. In this article, we tried to show the works of Peyami Safa in Fine Arts based on his novels, articles and interviews.

Key Words: Peyami Safa, drawings, music, architecture, fine arts.

Giriş

Peyami Safa'nın eserlerinde güzel sanatları değerlendirmeye geçmeden önce Peyami Safa'nın şahsiyetinin oluşmasına katkıda bulunan, eserlerine yansıyan estetik bakışın kaynakları üzerinde durmak gerekir. Çocukluk yıllarından itibaren yetişme şartları, hastalıkları,

* Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, e-posta: i_karaca@hotmail.com

ailevi durumu, çevresi, arkadaşları, meslekleri, savaş ortamı, İstanbul gibi hayatına ait unsurlar yazarın şahsiyetinin ve ondaki estetik fikrinin oluşmasında önemlidir. O yüzden Peyami Safa'daki estetik fikrinin, estetik bakışın kaynaklarına inmek için çocukluk yıllarından itibaren onun duygu ve düşünce dünyasını etkileyen, onda değişim ve gelişime yol açan belli başlı olaylara değinmek gerekir. Biz de bildirimizin birinci bölümünde, Peyami Safa'da estetik fikrinin oluşmasına katkıdan bulunan unsurları çocukluk yıllarından itibaren göstermeye çalıştık.

Peyami Safa'nın çocukluk yıllarına ait ilk hatıralar babası İsmail Safa'nın Sivas'taki sürgün günleriyle ilgilidir. O günleri facia atmosferi olarak niteleyen yazar, sıkıntılı çocukluk günleri hakkında şöyle der: "İki yaşında iken babam ve kardeşim Sivas'ta on ay içinde öldü. Böyle kısa bir fasılayla hem kocasını, hem çocuğunu kaybeden bir kadının hıçkırıkları arasında kendimi bulmağa başladım. Belki bütün kitaplarımı dolduran bir facia beklemek vehmi ve yaklaşan her ayak sesinde tehlike sezmek korkusu böyle bir başlangıcın neticesidir."¹

İsmail Safa öldükten sonra (1901) İstanbul'a dönen ve sıkıntılı günler yaşayan Peyami Safa'nın ailesine Abdullah Cevdet yardım eder. Bu sıralarda Gedikpaşa civarında kirada oturdukları mütevazı ev Peyami Safa'nın kişiliğinde önemli yer tutar.

Peyami Safa'nın tıbbı yakınlığında, merakında, ilgisinde kendi hastalıklarının yanı sıra doktor olan Abdullah Cevdet'in katkısı büyüktür. Yazar, sünnetinde (1905) kendisine *Petit Larousse* hediye eden Abdullah Cevdet'i hep sevmiştir.

Peyami Safa'nın kültür ve bilgisinin kaynağını Abdullah Cevdet'in hediye ettiği *Petit Larousse* yardımıyla öğrendiği Fransıcasıyla okuduğu çok sayıda kitaba bağlayanlar vardır.² Mehmet Tekin de, Peyami Safa'nın kültürel gelişmesinde, dolayısıyla romancılığında erken yaşlarında Fransızcasının katkısını unutmamak, kültür ve sanat çizgisinde önemli bir aşama olarak kaydetmek gerektiğine dikkat çeker.³ Annesi Server Bedia Hanım da, onun önce doktor olmak istediğini fakat daha sonra şiire, romana, gazeteciliğe merak sardığını ve okumaya çok hevesli olduğunu söyler.⁴

Peyami Safa'nın daha dört yaşındayken ilk aşk duygusunu yaşadığı belirtilir. Bu hal, etrafın ve kendisine aşk duyulan komşu hanımın da

1 Cahit Sitki Tarancı, *Peyami Safa Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1940, s. 3.

2 Faruk Kadri Timurtaş-Ergun Göze, *Peyami Safa'dan Seçmeler*, İstanbul 1976.

3 Mehmet Tekin, *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, İstanbul 1999, s. 16.

4 "Genç Yazarlarımızın Anneleri Anlatıyor, Çocuğumu Nasıl Büyüttüm", *Resimli Ay*, Mayıs 1929.

dikkatini çekmiştir. Tabii dört yaşındaki aşkın nasıl bir duygu ve şefkat ihtiyacı olduğunu izah etmek zordur. Bu durum, belki belki bir yetim kalbinin susuzluğu şeklinde açıklanabilir.⁵

Küçük yaşlardan itibaren felsefî ve metafizik düşünce de Peyami Safa'nın kafasını meşgul etmiştir. Peyami Safa, altı yedi yaşlarındayken, her gece yatağa girdiği vakit, "Ben dünyaya gelmeseydim ne olurdu?" sorusunun beynine musallat olduğunu ve şuurunun dışında kalan dünyayı izah edemediği için uykularının kaçtığını belirtir. Yazar, ayrıca "Bu dünya hiç olmasaydı ne olurdu?" şeklinde sorup hiçliği de anlamaya çalışmıştır.⁶

Yazarın 1909'da annesiyle taşındığı Kadırga'daki evin eskiliği ve muhitin izlerine daha sonra romanlarında rastlanılacaktır. Yazarın ilk çocukluk ve gençlik yıllarını yaşadığı bu eski İstanbul evleri hayatının kötü hatıralarıyla doludur. Peyami Safa bir yazısında, "kafesli, karanlık, rutubetli, cumbası çarpılmış, taşlı küf ve mutfak lağım kokan tahta evlerimizin ailelerimize tabut olduğunu" ve "farkında olarak veya olmayarak millî hassasiyetimizi" şöyle bir sembolik tasavvurun ağır telkini altına koyduğumuzu söyler: "Tahta ev mazi, apartman istikbaldir; tahta ev tabut, apartman beşiktir; tahta ev ölüm, apartman, hayattır."⁷

Yazarın küçük yaşlardan itibaren okuduğu kitaplar da onun şahsiyetin oluşmasında önemli yer tutar. On yaşında İbrahim Alaaddin Gövsa'nın *Çocuk Şiirleri* adlı kitabını okuyan Peyami Safa, kitabın üzerinde bulunan çocuk fotoğrafı karşısında "kuvvetli bir tecessüs" duyduğunu belirtir. Vefa İdadisi'ne devam ettiği on üç on dört yaşlarında Baha Tevfik'in bir psikoloji kitabını okur fakat bu kitap onun ruhunun dramını açıklayacak güçte değildir.⁸

Peyami Safa, Sir John Lubock'un *Hayatın İdaresi* adlı eserini, kendisini hayata hazırlayan kitaplardan biri olarak gösterir. Yazar, kendisine tesir eden Celal Sahir'in *Beyaz Gölgeler* adlı eserinin kendisi üzerinde nasıl bir etki bıraktığını şöyle belirtir: "Hayat ve insan arasında isterik bir münasebet yakalayan bu eserin o zaman Türk edebiyatını ilk defa olarak getirdiği yepyeni bir çeşnide bir gençlik ve aşk buhranı, başka yerde bulamadığım bir nöbetin şiirini bana tattırıyordu."⁹

5 Ergun Göze, *Üç Büyük Mustarip Cemil Meriç, Peyami Safa, Necip Fazıl Kısakürek*, İstanbul 1995, s. 84.

6 Beşir Ayvazoğlu, *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*, İstanbul 1998, s. 42.

7 Peyami Safa, "Millî İdealimiz Apartman Yaptırmak mıdır?", *Peyami Safa*, Haz. Faruk Kadri Timurtaş-Ergun Göze, İstanbul 1976, s. 57.

8 Beşir Ayvazoğlu, *age.*, s. 51-52.

9 Peyami Safa, "Osmanlı ve Türk Celal Sahir", *Hafta*, 25 Kasım 1935; *Objektif:6 Yazarlar Sanatçılar Meşhurlar*, 1999, s. 17-18.

Peyami Safa, 1910 yılında başladığı Vefa İdadisi'nde, daha sonra Türk edebiyat ve sanat hayatında önemli yerlere gelecek olan Ekrem Hakkı Ayverdi, Elif Naci, Hasan Âli (Yücel), Yusuf Ziya (Ortaç) gibi isimlerle tanışır.

Küçük yaşlardan itibaren muskiye ilgi duyan Peyami Safa, Vefa İdadisi'nde okurken öğle yemeği ve kitap parasını çıkarmak için Keteon Matbaası'nda şarkı istinsah etmiştir. Peyami Safa'nın ilgi duyduğu tiyatro oyunculuğu eğitimi ise içinde ukde olarak kalmıştır. On beş yaşlarında, ünlü Fransız aktör Antoine'ın bir konservatuar kuracağına dair gazete haberlerini okuyan Peyami Safa, Darülbedayi'ye oyunculuk eğitimi için başvurur. Mülakatta başarılı olan ve kabul edildiğini bildiren resmî bir mektup alan Peyami Safa'nın bu hevesi ve girişimi, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve Antoine'in ülkesine dönmesiyle sonuçsuz kalır.

Yazarın, dokuz yaşından on yedi yaşına kadar acılar ve psikolojik sıkıntılar yaşamasına sebep olan sağ kolundaki mafsalsız iltihabı onun tıbbı, psikolojiye ilgi duymasına, tıbbî birçok konuya hâkim olmasına sebep olmuştur. Bu hastalık psikolojisi ve yoksulluk aynı zamanda onun hayata bakışını, sanatçı kişiliğini etkileyen en önemli faktörlerdendir. Hastalık, fakirlik gibi birçok olumsuzluklara rağmen okumayı ve mücadele etmeyi, kendini yetiştirmeyi hayat felsefesi haline getiren Peyami Safa, birçok yazısında da buna değinmiştir.

Mehmet Tekin de, hastalığın Peyami Safa'nın estetik bakışına tesir ettiğini belirtir:

"Onun romancı muhayyilesi üzerinde uyarıcı rolünü oynamış, ondaki tecessüs duygusunun ve tahlil yeteneğinin gelişmesini sağlamıştır. Çocukluğunda ve ilk gençlik çağlarında sık sık hastaneye gidip gelmesi, Peyami'yi, beşer ıstırapı diyebileceğimiz trajedi ile karşı karşıya getirmiş ve bu trajedi onun ruhunda silinmez izler bırakmıştır... Hastahane atmosferinde Peyami, dış âlemden gelen etkilerin zekâsı –veya bilinci– üzerindeki baskıyla eşyanın ve ruhun gizli yapılarını yoklamaya, hastahane aynasına yansıyan beşer ıstırapını anlamaya çalışır."¹⁰

Yazarın 1917 yılında yaşadığı öğretmenlik tecrübesi de onun kültür, sanat hayatında etkili olmuştur. Galip Erdem'e göre, onun yazarlık izlenimlerini çeşitli eserlerinde görmek mümkündür:

"Öğretmenlik yıllarının intibaları muhtelif eserlerinde yer almıştır. *Mahşer* romanının kahramanı Nihad'ın hayatı öğretmen olarak girdiği yeni çevre ile değişir. Bilhassa Mütareke devrinin acılıklarını anlatan *Biz İnsanlar* romanının kahramanı olan genç öğretmene Peyami Safa'nın da kendisi demek yanlış bir teşhis sayılmaz. Yılların daha çok geliştireceği,

10 Mehmet Tekin, *age.*, s. 14.

daha çok aydınlatacağı bazı meseleler ilk defa bu romanda görüldü.”¹¹

Felsefî anlamda şahsî okumalarıyla kendisini yetiştiren yazar, öğretmenlik yıllarında Mustafa Şekip Tunç'la tanıştıktan sonra bu alanda kendini geliştirme imkânı bulmuştur. Yazar da Mustafa Şekip Tunç'un üzerindeki etkisini vurgular:

“Onu 1917'de, Raif Ogan'ın Vaniköy'ünde Serasker Rıza Paşa'nın sarayında tesis ettiği Rehber-i İttihad Lisesi'nde tanıdım. 18 yaşında ilk sınıflara ders veren genç bir öğretmendim. Şekip, İsviçre'de tahsilini bitirmiş, İstanbul'a henüz gelmişti. Aynı lisenin yüksek sınıflarında dersleri vardı. Hemen, zekâsıyla kalbinin arasında yuva yaptığını hissettiğim ruhunun sıcak derinliğine sokuldum. Aklımı sersemleten problemler hakkında bilgilerini ve düşüncelerini soruyordum. Yalnız talebesine değil bana da hocalık ediyordu.”¹²

Yazarın sanatçı kişiliğinde kahve kültürünün de etkisi vardır. Mütareke devrinde Beyazıt çevresindeki kahveler Türk aydınını birleştirme açısından önemlidir. Beyoğlu da edebiyat ve sanatseverlerin uğrak yeri olmaya devam eder. Peyami Safa'nın *Mahşer* ve *Biz İnsanlar* romanlarından kahveler, memleket ve edebiyat meselelerinin konuşulduğu yerler olarak karşımıza çıkar. Yazarın devam ettiği kahve de Hasan Âli Yücel tarafından “Akademi” diye adlandırılan, yazarın hayatında önemli izler bırakan bir sanatçı grubunun toplantı yeridir. Peyami Safa'ya göre o devirde kahve, akademinin, meslek cemiyetinin, kulübün, salonun, fikir ve sanat meclisinin bütün vazifelerini üstlenmiştir:

“... cezvesinde bütün millî ve dinî şuurunu pişiren, ibriğinde kolektif vicdanı demlendiren, tezgâhının dibinde halkı ve münevverî birbirine kenetleyen... an'anesi olduğu için derin ve canlı, tek ve tam bir cemiyet mihrakıdır. ... her memlekette kahve, fertlerin benliklerini birbirine sürtüştürerek içtimaî ve millî şuurun kıvılcımlarını sıçratan cemiyet elektriğinin tezgâhlarıdır.”¹³

Peyami Safa'nın hayatında Güzel Sanatlar Birliği de yer alır. Birlik yönetimi, 1928 yılı başlarında İstanbul'da yaşayan bazı şair ve yazarı davet ederek kendilerinden edebiyat şubesinin kurulmasını ister. Davete katılanlar, bunun için bir kongre düzenlenmesine, bu kongreye edebiyat dünyasında isim yapmış herkesin davet edilerek yönetim kurulu seçilmesine karar verir ve davet edileceklerin listesini hazırlamaları için aralarında Peyami Safa'nın da bulunduğu üç kişi görevlendirilir. Bu heyet tarafından hazırlanan listedeki isimlerin davet edildiği ilk kongre 18 Temmuz 1928 tarihinde toplanır.

11 Galip Erdem, “Çileli Bir Hayat Peyami Safa”, *Gençliğimiz*, İstanbul 1966, s. 8.

12 Peyami Safa, “Mustafa Şekip Tunç”, *Milliyet*, 27 Şubat 1958.

13 Peyami Safa, “Gençlik ve Kahve”, *Yeni Mecmua*, 27 Aralık 1940.

Yazarın 1936 yılında çıktığı Avrupa gezisi de çok önemlidir. Venedik, İsviçre, Paris gibi yerler, şehircilik ve sanat anlayışlarıyla, sanatçılarıyla onu derinden etkilemiştir.

Peyami Safa'nın hayatında Mevlâna'nın da çok önemli bir yeri vardır. İslâm'ın en büyük reformcusu olarak gördüğü Mevlâna'nın önünde o zaman da şimdi de eğilmeyen Müslüman yoktur diyen Peyami Safa'ya göre, Mevlâna, yalnız mezhepleri değil, bütün dinleri de birleştiren büyük Tanrı aşkının en samimi temsilcisi olduğu Doğu'da olduğu gibi Batı'da da hayran toplamaya devam eder.¹⁴

Peyami Safa, divan şiirinden büyük zevk alır. Yazar, Fuzulî'yi, Bakî'yi, Nedim'i yalnız devirlerinin en güzel ifadeleri oldukları için değil hiçbir asırda tükenmesi mümkün olmayan ve tazeliklerini her zaman koruyan güzellikleri için sevdiğini belirtir. Yazara göre Shakespeare de dört asrın üzerinden atlayan ve yaşadığı devre kadar tazeliğini saklayan modern bir yazardır.

* * *

Estetik fikrinin kaynaklarını genel olarak göstermeye çalıştığımız Peyami Safa'nın birçok romanında musikî, resim, mimarî, tiyatro, sinema gibi güzel sanatlarla ait unsurların yer aldığını görüyoruz. Peyami Safa, bu sanatlarla ilgili görüşlerini gerek yazılarında gerekse sohbet ve röportajlarında da dile getirmiştir.

Peyami Safa, musiki konusunda şöyle düşünür:

“...maddesiz, şekilsiz, dilsiz ve hareketsiz sanattır. Güzel sanatlar arasında yalnız mûsikî, ruhumuzu yiyen fanilik ve zeval şuurunun ifadesidir ve mûsikî, Ruhun, derin bahr-i muhitine batan sayısız fikirlerin, hislerin, hatıraların, intibaların ölümüyle bir mücadelesidir. Bu mücadelede yalnız mûsikî, öteki sanatlardan daha fazla galip gelendir ve yalnız o, bize biraz ebedîlik tadı ve itmi'nânı verir. Sûzi Dilara peşrevinin veya bir senfoninin lûgatta hiçbir mânâsı yoktur. Saz eserlerinde ve şiirde lojik mânâ arayanlar ikisinden de bir şey anlamaz ve hoşlanmazlar. Fakat musikide de şiirde de, kelimeler ötesi, kendine has mânâları akıl yoluyla değil sezgi ve ruhî intikal yoluyla arayanlar aradıklarını bulur. Ve ikisinden de zevk alırlar. Şiir ve musikî günlük dille ifadesine imkân olmayan ruh hallerinin ifadesidir. Gayeleri bu hallerin anlaşılması değil yaşanmasıdır. Aşk gibi tariften kaçarlar onları yaşamak lâzımdır.”¹⁵

Elif Naci, Vefa Lisesi yıllarındaki beraberliklerinde evlerinde buluşarak musiki fasıllarını yaptıklarını belirtir. 1926 yılında gazetelerde şiddetlenen

14 Peyami Safa, “Mevlâna”, *Milliyet*, 18 Aralık 1954.

15 Peyami Safa, *Hikâyeler*, Haz. Halil Açıkgöz, İstanbul 1980, s. 181.

Şark-Garp tartışmaları sırasında Peyami Safa, Türk musikisinin yanında yer almıştır. Türk Ocağı, 1926 yılında Türk musikisinin icra imkansızlığına dair görüşleri çürütmek için 126 kişilik bir icra heyetinin yer aldığı muhteşem bir Türk musiki konseri düzenlemiştir. Bu konserden sonra Rauf Yekta Bey'in kurduğu Türk Musiki Federasyonu yeniden canlandırılmış ve idare heyetine Peyami Safa da alınmıştır. Ancak yazar, birkaç toplantıya katıldıktan sonra federasyona bir istifa mektubu göndererek musiki sahasında kıymetli âlimler arasında yardımcı olamayacağı kanaatine vardığını, federasyon dışında kalarak daha faydalı olabileceğini belirtir.

Peyami Safa, *Fatih-Harbiye* dışında *Sağken Ölüm* adlı hikâyesinde, *Şimşek*, *Gençliğimiz* ve *Atilâ* adlı romanlarında musiki sanatından faydalanır. Estetik anı, ilhamı anlattığı *Sağken Ölüm* hikâyesinde musikiye kısa bir paragraf ayırır. *Şimşek* romanının kahramanı Müfid'in, öleceği gece bütün arzularını bastırarak "hâkim bir ihtiras haline gelen bağırma ihtiyacının psikolojik çözümüne yer veren Peyami Safa, insan psikolojisini ifade eden lisan ve musiki arasında ses noktasından başlayan ve gazel ve operaya kadar gittikçe genişleyen bir ilgi kurar. Peyami Safa, *Gençliğimiz* romanında kahramanlarının tanıtımında kişilerin özelliklerini belirtmede musiki sanatını kullanır. *Atilâ* romanında, Atilâ'yı öldürmekle görevlendirilen üç kişi Hunların en güzel şarkılarından birini duyarlar. Hunlarda musiki, merasimlerin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu merasimlerde söylenen meşhur bir Hun şarkısına romanında yer alır. Hun Hakanı Atilâ'nın davetlerinde ellerinde rûbap ve nakkareye benzeyen sazlarla iki şair ortaya çıkar ve neşide inşadına başlarlar. Atilâ'yı zehirli bir iğneyle öldüren âşığı İldiko ise eski bir Hun türküsünü "musiki bana kendimi unutturuyor." diyerek tekrar dinlemek ister.

Gençliğimiz ve *Atilâ* romanlarında musiki, yazarın düşünce dünyasını veren, destekleyen bir unsur olarak kullanılmazken, *Fatih-Harbiye* romanında musiki sanatı, devrinin bir meselesini ve bu mesele karşısında yazarının düşüncelerini, tavrını vermek için kullanılır. Bu roman vesilesiyle Peyami Safa alaturka ve alafanga musiki konusundaki görüşlerini de ortaya koymuştur.

Peyami Safa, *Fatih-Harbiye* romanını yazdıktan sonra da musiki sanatı üzerine düşünmeye, görüşlerini belirtmeye devam etmiştir. Peyami Safa'nın musiki konusunda zamanla Doğu-Batı sentezine vardığı görülür:

"Türk ruhu, bezgin, baygın ve daima bir teslimiyet, bir malubiyet hüznü taşıyan Alaturka musiki ile ifade edilen bir ruh değildir. Batı musiki bizim tonal sistemimizden ayrı ve çeyrek seslerimizden mahrumdur. Bu sebeple Batı musiki tekniği baygınlık verici iradesiz ve teslimiyetçi hislerimizi ifade edemez. Biz de Batı musiki tekniğini alırken ruhumuzu Batı'ya doğru yaklaştırmalıyız. Fakat bunu yaparken

büyük rüyalar ve kahramanlıklarla dolu, yüksek planlara ve Allah'a bağlı tarihimizin ruhuna ve geleneklerine sadık kalmalıyız. kendimizi kaptırmamalıyız.”¹⁶

Peyami Safa, savaş sonrası devrinin modası haline gelen “caz” modası hakkında da görüş bildirir. Peyami Safa'ya göre;

“Tarihte ilk defa olarak bir musiki nevi, millî âdetleri, hududu ve kıtaları aşarak, milletlerarası bir kıymet kazanmıştır. Cazbanttan evvel, onun gibi tek bir musiki çeşidi gösterilemez ki, istisnasız her memlekette itibar kazansın... Bu dinleyenlerle istihzaya benzeyen bir musikidir. Çılgılığı, gürültüyü gırcırtıyı bize şekerli bir neşe ve ritm güllacı içinde yutturan bir musikîdir.”¹⁷

* * *

Peyami Safa, kahramanlarının içinde bulunduğu psikososyal durumu göstermek için mekan unsurundan faydalanır. Yazarın, *Sözde Kızlar*'da İstanbul'daki yaşayışı göstermek için yaptığı tasvir önemlidir:

“İttihat ve Terakkî, dayanabileceği bir taban oluşturmak için bir millî burjuvazi yaratmaya kalkıştıktan sonradır ki ticaret alanında Türkler, daha fazla faaliyet göstermeye başlamışlardı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında, İttihat ve Terakkî hükümeti, güttüğü bu politika gereği, özellikle ordu ile ilgili birçok teahhüt işlerini Türklere vermek suretiyle burjuva bir zümreyi devlet eliyle zengin etmiş oldu. Fakat savaş sırasında vurgunculukla, kara borsacılıkla el ele giden bu ticaret üzerine halkın ve aydın yazarların nefretini çeken, saray çevresinin eski paşalarından farklı bir savaş zümresi yarattı. Batılılaşmanın zamanla çok daha yaygınlaştığı Batı tarzı bir hayat süren bu zümre XX. yüzyılın başlarında apartmanlarda Avrupa Türk ve İslâm geleneklerinden tamamen uzaklaşmış, köklerinden kopmuş bir zümreydi.”

Peyami Safa, para için herşeyi yapan vurguncu ve işbirlikçileri apartmanda yaşatır, eğlendirir.

Peyami Safa, apartmanda yaşayan zümreye millî bir kin duyar. Felaket, Türkiye'nin başına bütün belaları üşüştüren bu zümrenin mensuplarının nesilden nesile devrederek hâlâ yaşamasındadır:

“Sarıkamış'ta yüz bin Türk çocuğu bir strateji kumarını ödemek için harcanırken, Beyoğlu'nda, Büyük Kulûp'te poker oynayan zümre budur. Kafkas'ta açlıktan pabucunu yiyen mehmetçik, haykıra haykıra ölürken, Suriye'de, Cemal Paşa, karargâhında şampanyasını içip göbek atan zümre budur... harp isteyen zümre budur; çapul isteyen zümre budur; gözleri Türk kanına, kesesi Türk servetine doymayan zümre budur.”¹⁸

16 Peyami Safa, “Batı Örneği”, *Türk Düşüncesi*, 1 Aralık 1955.

17 Peyami Safa, “Harpten Evvel ve Sonrası”, *Yedigün*, 23 Nisan 1940.

18 Peyami Safa, “Hüseyin Cahit'lerin Geçit Resmi”, *Tasvir-i Efkâr*, 27 Mayıs 1941 ; *Objektif*.6, s. 54.

Yazar, apartmanı millî idealmiş gibi yaygınlaştıran insanlardan oluşan zümreyi Batıcı, insanlık dışı, şehir kültüründen yoksun ve bitmez tükenmez bir kazanç hırsıyla dolu olmaları bakımından tenkit eder. Peyami Safa'ya göre, apartman millî değil, millet zararına ferdî idealdir. Apartman bir refah aracıdır ancak millî bir ideal olmamalıdır.¹⁹

Apartment ve zengin insanların yaşadıkları yerlerdeki iç mimarî unsurları, Peyami Safa'nın romanlarında kahramanların sosyal durumlarının ve zevklerinin bir göstergesi olarak kullanılmıştır. Yazar, az parayla kıt kanaat geçinen yoksul insanlarla refah içinde yaşayan zenginlerin hayatları arasındaki farkı göstermek için iç mimarî unsurlarından yararlanmıştı.

Peyami Safa'nın romanlarında, apartmanda yaşayanların aksine geleneksel tarz evde yaşayan insanlar dürüst, idealist, yurtsever, geleneklerine bağlı ve duyarlıdırlar. Bu insanların apartmanda yaşayanların aksine hırsları yoktur, hepsi kanaatkârdır.

Peyami Safa bazı yazılarında Türk mimarisi hakkındaki görüşlerini ortaya koyar. Peyami Safa için Mimar Sinan'ın yeri ayrı ve çok önemlidir:

“Koca Sinan'a saklamakta ısrar ettiğimiz büyük alâka, bizde eski vecdin sönmediğini, ilâhî sempatilerin devam ettiğini ve basit madde âlemi içinde apışıp kalmadığımızı ispat eder. Garp bizi harpçi teşkilatçı olarak tanır. Lehimizde konuştuğu vakit biz onun gözünde en iyi askeriz; fakat mücadele kıymetlerini bir tarafa bırakarak Türkler hakkında medeniyet ölçüleriyle hüküm vermek istediği vakit bizi *barbar* sıfatıyla damgalamaktan çekinmemiştir. Dilimizi bilen müsteşrikler istisna edilirse, eski edebiyatımızı tanımaz ve sevemez; bazı müzikologların hayranlığına rağmen, eski musikimizi anlamaz ve onun gözünde Türk tiyatrosunu temsil eden iki aktör vardır: Karagöz ile Hacivat! Yalnız Türk mimarisi Batılıları biraz şaşırtmış ve kanaatlerini düzeltmeğe, hiç olmazsa münakaşa etmeye mecbur bırakmıştır. Yalnız Koca Sinan tek başına bu kanaati yıkabilir. Onun en küçük medresesinin eşiği önünde garbın bu şüphesi, büyük bir ateşe değen su damlası halinde buhar olur gider. Kaç tane münevver Avrupalı tanırım ki; benim yanımda büyük camilerimizden birine girer girmez, ilk bakışta aleyhindeki fikirlerini değiştirdiklerini gizlemediler. Dilimizi bilmedikleri halde, mabetlerimizin kubbelerini şişiren büyük mistik ifade, bir mana sağanağı halinde ruhlarının üstüne yağıyor ve bizi onlara tanıtıyordu.”²⁰

Peyami Safa, millî mimarlık akımının ilk temsilcisi sayılan Mimar Vedat Tek'in ölümü üzerine yazdığı yazısında, Tanzimat'tan sonraki Türk mimarisi hakkındaki görüşlerini belirtir. Mimar Vedat'tan önce, kötü bir tercüme

19 Peyami Safa, “Millî İdealimiz Apartman Yaptırmak mıdır?”, *age.*, s. 57.

20 Peyami Safa, “Sinan ve Sanat Günü”, *Hafta*, 10 Nisan 1935 ; *Objektif*:6, s. 15.

devrinin özelliklerini taşıyan mimarlığımızın bütün millî izlerini kaybetmiş olduğunu düşünen Peyami Safa'ya göre, Tanzimat'tan sonra Türk olduğunu daha çok unutan mimarlığımıza kendi kendisi olmak lüzumunu hatırlatan ilk sanatkâr Mimar Vedat'tır: "Dar ve karanlık caddelerimizde onun geniş cepheli, kâidesi üstüne rahat nefes alarak oturmuş, çinilerin Türk yeşili gülümseyen aydınlık binaları yükseldiği zaman, bütün İstanbul, hafızasını kaybedip tekrar bulmaya başlamış bir şehrin sevinç ürpermelerini duydu."²¹

* * *

Peyami Safa'nın hayatında resmin önemli bir yeri vardır. Yazarın resim sanatına ilgisi Vefa İdadisi'nde başlamıştır. Sınıf arkadaşı Elif Naci, onun resim hocaları Şevket Dağ'dan daima tam puan aldığını belirtir. Birçok ressam arkadaşı bulunan, resimle ilgili gelişmeleri yakından takip eden ve başta Elif Naci olmak üzere ressam arkadaşlarıyla birlikte İstanbul'da standartlara uygun resim galerileri açılması için mücadele eden Peyami Safa, D grubunu da desteklemiştir.

İstanbul'da 1954 yılında düzenlenen V. Sanat Tenkitçileri Kongresi çerçevesinde düzenlenen Afiş ve Resim Müsabakasında Aliye Berger'in tablosunun birinci olmasını haksızlık olarak gören Peyami Safa, "Türk Resmi" başlıklı yazısında, bu konudaki düşüncelerini belirtir.²²

* * *

Sinema üzerinde de çeşitli görüşler ileri süren Peyami Safa'ya göre XX. yüzyılda sinema ve roman sanatında belirgin bir etkileşim vardır. Ona göre film, romandan manzaraların ve olayların yalnız göze hitap eden taraflarını göstermek bakımından ayrılır. Romancı, hayatı ve insanı bir film operatörü gibi anında tespit edemez.

İki sanat arasındaki fark ifade malzemesindeki tercih önceliğine bağlıdır. Roman dile, sinema ise görüntüye öncelik verir. Sinemada seyircinin gördüğü mekan her seyirci için aynıdır ancak yazar, odayı ne şekilde tasvir etmiş olursa olsun her okuyucunun tasarladığı oda başka başkadır.²³

Peyami Safa, roman sanatının insanın iç macerasını birinci plana alarak sinema sanatından ayrılabilceğini düşünür. Roman sanatında kahramanların tanıtımı, sinema sanatında ise aksiyon birinci plandadır:

"İnsanın muhitinden ziyade iç dünyasına sokulmak isteyen romanın girdiği ruh katları arasında sinemanın objektifine aksedebilecek

21 Peyami Safa, "Mimar Vedat", *Tasvir-i Efkar*, 11 Mayıs 1942; *Objektif*.6, s. 59.

22 Peyami Safa, "Türk Resmi", *Türk Dili*, C.II, Ekim 1954, s. 11; Beşir Ayvazoğlu, *age.*, s. 165-166.

23 Peyami Safa, "Okuyucu Olmak Sanatı", *Yedigün*, 20 Eylül 1938;

hiçbir manzara yoktur; roman, görünenden ziyade görünmeyi göstermek sanatıdır ve onun dekoru, meçhulü şekillendiren canlı bir şekil manzumesi olduğu nisbette mevzuuna yanaşır; görünenden görünmeyene giden bir köprü işini yapar. Bunun içindir ki sinema inkişaf ettikçe roman sanatçısı, sinemaya mevzuunu ve şerefini kaptırmamak için vak'alarını ve manzaralarını girift, ince ve kahramanlarının ruh derinliklerine dalan bir tahlil metodunu kullanmaya mecbur olacaktır.”²⁴

Peyami Safa'ya göre, roman, beyaz perdenin daima dışarsında kalan tahlil imkânlarına sahip oldukça ve sahip olduğu nispette sinemanın rekabetinden korkmayacaktır.

* * *

Tiyatro konusundaki görüşlerini çeşitli yazılarında dile getiren Peyami Safa'ya göre, tiyatro ve dans diğer güzel sanatlardan ayrılır. Tiyatroda teknik ve sanat arasındaki âhengi sağlayan piyesin yazarıdır. Dansta ise bunu bestekâr ve orkestra tatbik eder:

“Tiyatroda rol alan sanatçı veya dansçı başkaları tarafından önceden kurulmuş bir eserin kendisine düşen rolünü icra eder. Roman, şiir, resim, mimari, musiki, felsefe ve bütün ilim dallarında bu inşa vazifesi doğrudan sanatkârın, filozofun ve âlimlerin kendisine düşer. Güzel sanatlar içinde sadece tiyatro ve dans sanatçısı başkaları tarafından kurulmuş bir eserin kendisine düşen rolünü icra eder.”²⁵

Tiyatro eserlerinin dilinin, dil birliğine hizmet etmesi gerektiğini düşünen Peyami Safa'ya göre, millî birliği sağlayan âmillerin başında dil birliği gelir, sahnelerimizin dil birliğini kurma yolunda rolleri ve ödevleri büyüktür.²⁶

Türk tiyatrosunun önemli meselelerinden biri olarak aktörlük eğitimi gören Peyami Safa, Türk aktörünün komedide tabî, dramda sahte olduğunu düşünür. Peyami Safa bunun sebebinin, tiyatro oyuncusunun ömrü boyunca esaslı bir konservatuar terbiyesinden de, öğretici bir rejisörden de mahrum kalmış olması ile açıklar.²⁷

Peyami Safa, geleneksel temaşa sanatlarımız üzerinde de durmuştur:

“Tiyatroda millî kültürü temsil eden ortaoyunu ve Karagöz'dür. Karagöz'de arayacağımız millîlik özelliği nüktesidir. Karagöz'ün millîliği ne ışırılığında ne pabucunda ne son derece geri ve çocukça dekorunda, mizansenindedir. Karagöz'ün millîliği onu Nasrettin Hoca'ya, Pişekâr'a ve Kavuklu'ya bağlayan aydınlık ve tatlı hicvinin bize sezdirmediği Türkvarî

24 Peyami Safa, “Sinema, Roman, Tiyatro”, *Cumhuriyet*, 9 Mart 1937; Mehmet Tekin, *age.*, s. 58-59.

25 Peyami Safa, “Kadın ve Erkek Dehası”, *Tasvir-i Efkâr*, 25 Aralık 1941.

26 Peyami Safa, “Sahnelerimizin Dilinde Vahdetsizlik”, *Tercüman*, 5 Kasım 1959.

27 Peyami Safa, “Sahne ve Karacamız'a Dair”, *Milliyet*, 22 Haziran 1955.

hayat ve varlık telakkisindedir. Millî ve edebî olan yalnız bu telâkkidir, yalnız bu manadır. Sanatçının ideali bu olmalıdır.”²⁸

* * *

Sonuç olarak: Türk fikir, sanat, edebiyat dünyasının önemli isimlerinden Peyami Safa, romanlarında, yazılarında, sohbet ve röportajlarında güzel sanatlar üzerine düşüncelerini ortaya koymuştur. Bizde bildirimizde Peyami Safa'nın eserlerinde güzel sanatları göstermeye çalıştık.

Kaynaklar

- Ayvazoğlu, Beşir, *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*, İstanbul 1998.
- Erdem, Galip, “Çileli Bir Hayat Peyami Safa”, *Gençliğimiz*, İstanbul 1966.
- Göze, Ergun, *Üç Büyük Mustarip Cemil Meriç, Peyami Safa, Necip Fazıl Kısakürek*, İstanbul 1995.
- Peyami Safa, “Osmanlı ve Türk Celal Sahir”, *Hafta*, 25 Kasım 1935.
- Peyami Safa, “Sinan ve Sanat Günü”, *Hafta*, 10 Nisan 1935.
- Peyami Safa, “Sinema, Roman, Tiyatro”, *Cumhuriyet*, 9 Mart 1937.
- Peyami Safa, “Okuyucu Olmak Sanatı”, *Yedigün*, 20 Eylül 1938.
- Peyami Safa, “Gençlik ve Kahve”, *Yeni Mecmua*, 27 Aralık 1940.
- Peyami Safa, “Harpten Evvel ve Sonrası”, *Yedigün*, 23 Nisan 1940.
- Peyami Safa, “Hüseyin Cahit’lerin Geçit Resmi”, *Tasvir-i Efkâr*, 27 Mayıs 1941.
- Peyami Safa, “Kadın ve Erkek Dehası”, *Tasvir-i Efkâr*, 25 Aralık 1941.
- Peyami Safa, “Mimar Vedat”, *Tasvir-i Efkâr*, 11 Mayıs 1942.
- Peyami Safa, “Sanatta Türk’e Doğru”, *Tasvir-i Efkâr*, 5 Mayıs 1942.
- Peyami Safa, “Mevlâna”, *Milliyet*, 18 Aralık 1954.
- Peyami Safa, “Batı Örneği”, *Türk Düşüncesi*, 1 Aralık 1955.
- Peyami Safa, “Sahne ve Karacamız’a Dair”, *Milliyet*, 22 Haziran 1955.
- Peyami Safa, “Mustafa Şekip Tunç”, *Milliyet*, 27 Şubat 1958.
- Peyami Safa, “Sahnelerimizin Dilinde Vahdetsizlik”, *Tercüman*, 5 Kasım 1959.
- Peyami Safa, *Hikâyeler*, Haz. Halil Açıköz, İstanbul 1980.
- Peyami Safa, *Objektif 1-8*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1990-1999.
- Tarancı, Cahit Sıtkı (1940), *Peyami Safa Hayatı ve Eserleri*, İstanbul.
- Tekin, Mehmet (1999), *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, İstanbul.
- Timurtaş, Faruk Kadri- Göze, Ergun (1976), *Peyami Safa’dan Seçmeler*, İstanbul.

28 Peyami Safa, “Sanatta Türk’e Doğru”, *Tasvir-i Efkâr*, 5 Mayıs 1942.